

WERKOMGEVING

Het kantoor
**Van traditioneel
cellenkantoor
naar flexplek**

PROJECT

Swiss Re Next
in Zürich
**Diener & Diener
Architekten**

INTERIEUR

QO Amsterdam
**Mulderblauw
architecten en
Paul de Ruiter
architects**

START-UP

Instability
We Trust
Studio IWT

Zie ook deArchitect.nl/
StadsarchiefDelft

GEVEL ALS BAKSTEENJURK

STADSARCHIEF VAN DELFT
DOOR OFFICE WINHOV EN
GOTTLIEB PALUDAN ARCHITECTS

Het Stadsarchief van Delft was gevestigd in een historisch pand aan de Oude Delft, waar niet meer aan klimatologische en veiligheidseisen kon worden voldaan. Het nieuwe onderkomen is sinds vorig jaar gehuisvest op een plek aan de rand van Delft, waar de baksteengevel refereert aan het werk van Jan Schoonhoven. Aan de achtergevel lijkt zelfs ruimte te zijn voor uitbreiding. Zien we op basis van de gevelindeling vijf verdiepingen, of twee?

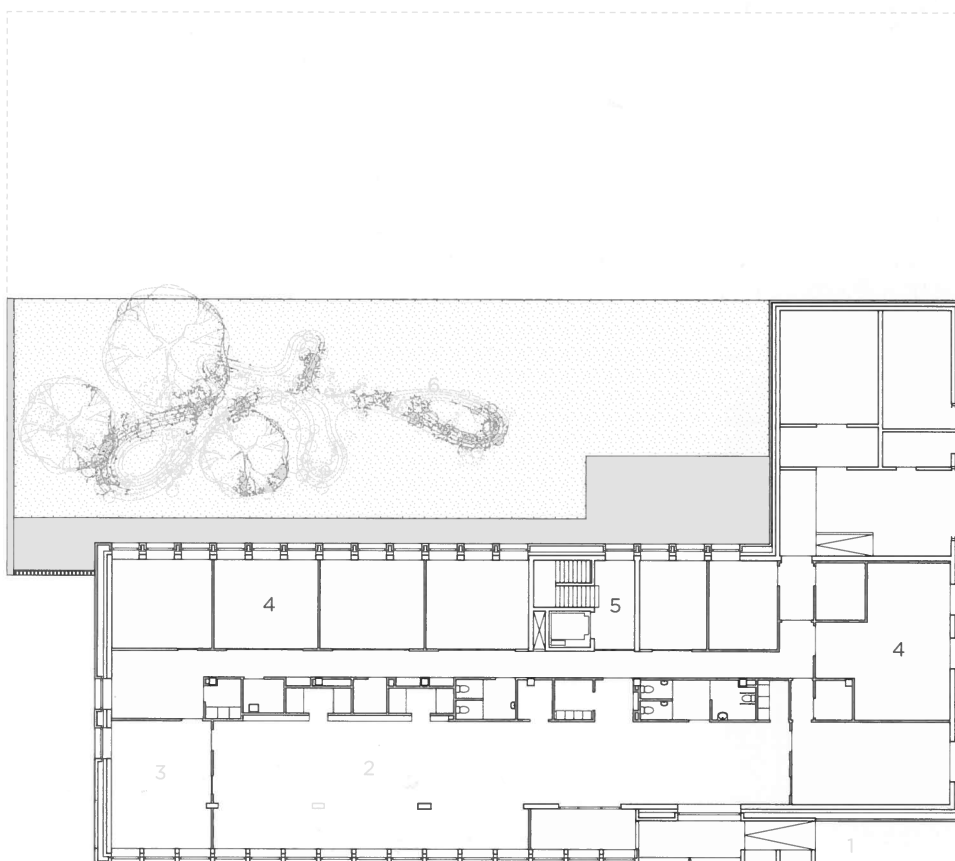
Tekst **Koen Mulder**

Beeld **Stefan Müller** en **Koen Mulder**

Het nieuwe stadsarchief ligt op een bedrijventerrein aan de rand van Delft. De architect zoekt met dit gebouw eerder aansluiting bij de woonwijk aan de overzijde van de straat, dan bij het bedrijventerrein zelf. Beeld Stefan Müller

Situatie

Begane grond

- 1 Entree
- 2 Hal
- 3 Vergaderruimte
- 4 Kantoor
- 5 Trappenhuis
- 6 Patio

Het nieuwe stadsarchief beschouw ik als het mooiste gebouw van Delft sinds het stadhuis van Hendrick de Keyser, maar het staat tevens het op de slechtst denkbare plek. Het Collectief Geheugen was tot voor kort gevestigd in Het Wapen van Savoyen, een schitterend grachtenpand aan de Oude Delft, tussen Gemeenlandshuis, Prinsenhof en Oude Kerk. Het is niet mis wat in het Stadsarchief is te vinden. Zo bezit het onder meer de geboorteakten van Antoni van Leeuwenhoek en Johannes Vermeer, opgeschreven op dezelfde pagina van eind oktober 1632. Maar aan de gracht zal het wel te klein, te warm, te koud, te vochtig en te brandgevaarlijk geweest zijn en, zo liet het Algemeen Dagblad optekenen, zo'n mooi pand leverde in het bijna failliete Delft een 'marktconforme verkoopopbrengst' op. Dus heeft Delft nu een regioarchief... in de 'regio'.

Het archief is een goed geconditioneerde doos, hoog en droog gelegen boven NAP. Het is uitgerust met een bezoekersruimte, verschillende spreekkamers en een kantoortuin daaronder. Het trappenhuis is stoer te noemen en de geluidsabsorberende fineerhouten lambrisering kent een mooi scherp reliëf. Het type vloerbekleding geeft aan waar de archiefstukken zich vrij mogen bewegen. Maar het ziet er niet naar uit alsof het veel mocht kosten. In deze bespreking wil ik me dan ook vooral richten op de detaillering van de gevel. Die ga ik voor u tekenen, omdat – anders dan met taal – zich in de aandienende alternatieven de kunst en de kunde van de architect tonen.

Baksteenjurk

Dit gebouw draagt een jurk en niet zo maar een. Het is een 'brick dress', om met het boek van Jan Peter Wingender te spreken¹, of een plissérok. Ook al lijkt hij op een boekenkast, hij ademt vooral als een reliëf van Jan Schoonhoven. Licht en oppervlak: veel Delftser kan het niet. Stiekem zijn Schoonhovens reliëfs herinneringen. Ze werden vaak ingegeven door wat de kunstenaar aantrof op het buitenoppervlak van de stad: een rooster, een afgebroken paaltje, de schoepen uit de toren van de Oude Kerk. Deze zijn in krantenpapier, lijn en latexverf vastgelegd op de binnenmuren van de rijken en de musea. Alles is er nog, behalve Jan. Betekenis is geduldig en kan best achteraf ontstaan of worden toegekend. Deze gevel is een ding dat niets bedoelt, maar is... en waar het licht op valt. Bij bewolkt weer werkt de warme bruine baksteen zacht als een sluier, totdat de zon doorbreekt en hij plotseling en plaatselijk begint te stralen en te verharderen. Zoals Schoonhoven zei: "Niet te diep, want het licht moet er ook weer uit kunnen."

Een manier om het van oorsprong architectonische begrip tektoniek te hanteren is te kijken hoe de gevel uitdrukking geeft aan het dragen: een tektoniek van de krachtsafdracht. Een andere manier is om te kijken naar de techniek van het construeren. Gottfried Semper maakt in *Die vier Elemente der Baukunst* uit 1851 een onderscheid tussen de haard

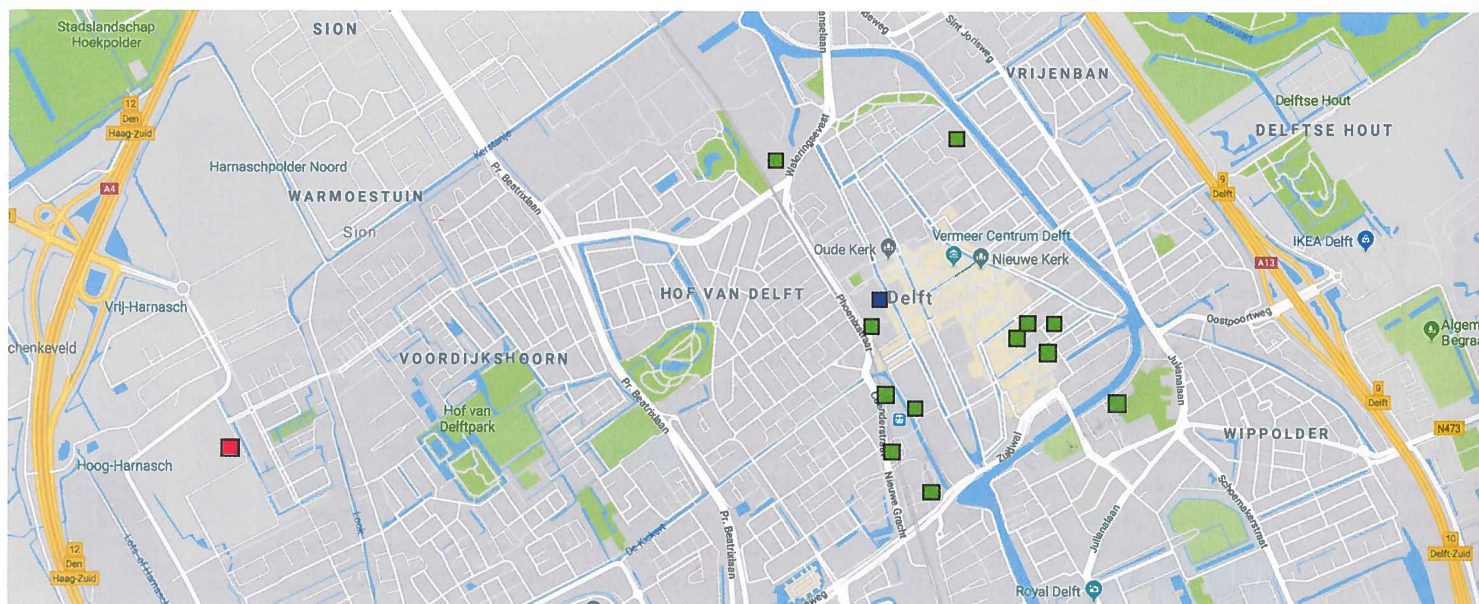
(metaalbewerking & keramiek), het dak (timmerwerk), de omhulling (textiel) en de terp (steenhouwen, stereotomie). Aan de hand hiervan wijst Udo Garritzmann op de tektoniek van het kleden², waarbij het omhullingsmateriaal baksteen bij de textiele kunsten als breien, weven en vlechten wordt ingedeeld. De tektoniek als expressie van de krachtswerking is door de moderne spouwmuur problematisch geworden, maar een tektoniek die zich beperkt tot de leesbaarheid van de vervaardiging van het kleed, is misschien niet onmogelijk.

In het gebouw van de faculteit Bouwkunde in Delft uit 1917 is sprake van een zichtbare bakstenen draagconstructie, met een spouw en een binnenblad als wandtapijt. Het steenverband laat aan de buitenzijde zien of de baksteen draagt of opvult. De voorbijganger kan zichzelf wijsmaken dat hij of zij de opbouw aan het oppervlak kan aflezen. Bij veel moderne gebouwen die hun goed geïsoleerde constructie als warmtebuffer gebruiken, is elke expressie van het binnenwerk in de buitenschil artificieel geworden. De verbinding tussen binnen en buiten is slechts bedacht, of preciezer gezegd, tot onzichtbare metalen koudebrug verworden. Hoe dun kan het behang zijn? Dat werd me pas goed duidelijk toen een student de binnenzijde van zijn muren voorzag van een gelijke steenstrip: wie liegt, moet consequent zijn.

Toch blijven ontwerpers het ambacht van de baksteengevel omarmen: het zijn de orde die de steen zelf oplegt en de weerstand van het materiaal die moet worden overwonnen, die de architect de vrijheid geven om buiten zichzelf te treden. Jan Schoonhoven zei: "Je moet streven naar een mini-mum, maar anoniem gaat dat nooit." Wie zichzelf wegcijfert in orde en perfectie, vindt het materiaal op zijn weg. Maar het is juist de kleine imperfectie van de lijn, een beetje kronkelig, misschien wel zinderend, waardoor het oog geboeid blijft. Weerbarstig materiaal helpt daar graag een handje bij.

Bakstenen overgooier

De jurk hangt, als een bakstenen overgooier. Wie het gebouw ziet, denkt wellicht dat er vijf bakstenen verdiepingen zijn, maar in werkelijkheid zijn het er slechts twee. Het patroon van verschoven, lichte vooruitstekende en door schaduw wat meer donkere, naar binnenliggende vlakken doet de rechte betonlijnen zinderen. Ook de bovenste, hogere strook verstoort het perspectief. Draagt die strakke betonnen onderbouw het archief? Omdat de architect geen cementwater over het onderste glas en aluminium wilde laten etsen, is eerst de jurk gemaakt. Het baksteenreliëf en de betonnen lijnen staan op de onderste betonrand, die met behulp van een staalconstructie rondom het gebouw hangt. Ze vormt een nieuw peil waar de jurk begint. Zo houdt het gebouw zijn jurk omhoog, in een poging deze te vrijwaren van stof, modder en graffiti. Of voor als het water komt. Die kaplaarzen, dat beton, dat schilderen ze straks maar weer opnieuw. Mooi is te zien

Het Stadsarchief is gevestigd op een industrieterrein, met aan de overkant van de sloot de woningbouw uit de wijk Harnaschpolder. In de kleur groen zijn de plekken in de binnenstad aangegeven waar het archief had kunnen staan

dat de constructie van de ophangjurk pas tussen bouw-aan-vraag en uitvoeringstekening tot stand is gekomen. Toen die akelige steenstrip uit het detail verdween, zal de opluchting van de architecten groot zijn geweest.

Het weefsel van de gevel is gemetseld in een dun, uitwaaiërend halfsteensverband. De lichtbruine baksteen, gemaakt door Deppe, tien kilometer over de grens bij Ootmarsum, ligt lekker in de hand. Het is een bijzonder formaat, groter dan het Waal en kleiner dan het Dünn Format. Een kloeki steen met een voor Nederland ongebruikelijke frog.³ Office Winhov snapt als geen ander dat je als kleermaker zelf een stof uitzoekt en alles in het werk stelt om te voorkomen dat de aannemer dat gaat doen. Snel vastleggen is het devies, voordat iemand de steen reduceert tot een kleurcode of een aankoopbedrag. De bijzondere maat van de steen is de verhouding tussen deel en geheel. De schaduw in de nissen verhoudt zich tot de schaduw in de voegen. Strijklicht doet voor- en achtergrond van plaats wisselen.

Omdat het archief stilstaat en zijn jurk in de zomer en de winter vrij beweegt, zijn bouwconstructieve dilataties nodig. De architect koos ervoor om per betonband de baksteen los te knippen. Het zijn dus geen doorgaande boekenplanken, maar losse stapels stenen en beton, die met verticaal verschuifbare spouwankers in het vlak worden gehouden. En die naden vallen wel op. Moet je ze laten zien? Het halfsteens metselwerk vertoont in de binnenhoek een wiebelend zigzagstootvoegenpatroon. Je kunt dat het probleem van de 'Mauerwerkvorsprung'⁴ noemen. En dat beweeglijke past bij een jurk. Maar de dilatatie voelt ook als de middenposter in een mannentijdschrift, met het nietje door de navel. Had dat anders gekund? De afbeelding van de dilatatiestudie laat zien dat alternatieven al gauw gekunsteld zijn.

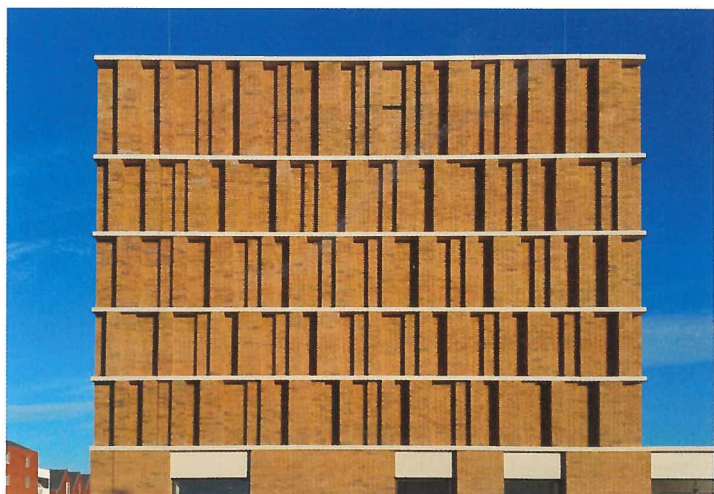
De achtergevel verradt nog steeds een mooi pakhuis, maar het voelt alsof Schoonhoven hier is wegbezuinigd. Er is wel een intrigerend detail: een rare ritssluiting van drieklezoren. Het is bijna alsof het gebouw zegt: "Kom, breid mij uit." Is dat de reden voor de plek aan de rand van de stad? Plotseling zie ik het Algemeen Archief van de Burgerlijke Stand uit José Saramago's beroemde roman *Alle namen* uit 1997 voor me.⁵ Daarin mag het bevoegde personeel de duisternis alleen betreden als het verbonden is met de draad van Ariadne. De kaarten van de jongste doden worden steeds achteraan gezet, zodat ze nooit hoeven te worden opgeruimd. Alleen moet de achtergevel zo nu en dan een stuk worden opgeschoven.

Noten

1. Jan Peter Wingender (red.), *Brick, an exacting material*, Amsterdam 2016.
2. 'The tectonics of dressing' staat voor het bekleden, het aankleden of het verkleden (het Engelse 'to dress' is minder uitgesproken). Zie: Udo Garritzmann, 'Tectonics of Cladding', in: Jan Peter Wingender (red.), *Brick, an exacting material*, p. 113-132.
3. Een frog is een kuil in de zool van de teen, die klei bespaart en hem beter te hanteren maakt. Het woord is een prachtig voorbeeld van terugvertaling: het houten blokje onder in de Engelse vormbak kickt een deuk in de steen en wordt derhalve kikker genoemd. Dat namen Hollanders over als kikker, waarna de Engelsen het terug vertaalden als frog. De frog is dus de contravorm van de kikker. Omdat de gemetselde steen bij het drogen van de mortel hoofdzakelijk hecht in een dunne kring rondom (vergelijk het natte zand rond je voetstap in het zand), is dit geen onlogische uitvinding.
4. De woorden zijn van Jan Peter Wingender. Jan Turnovsky heeft het in *Die Poetik des Mauerwerkvorsprung* (Braunschweig 1987) over de architectonische wig tussen de vroege en de late Wittgenstein.
5. José Saramago, *Alle namen*, Amsterdam 2000 (1997).

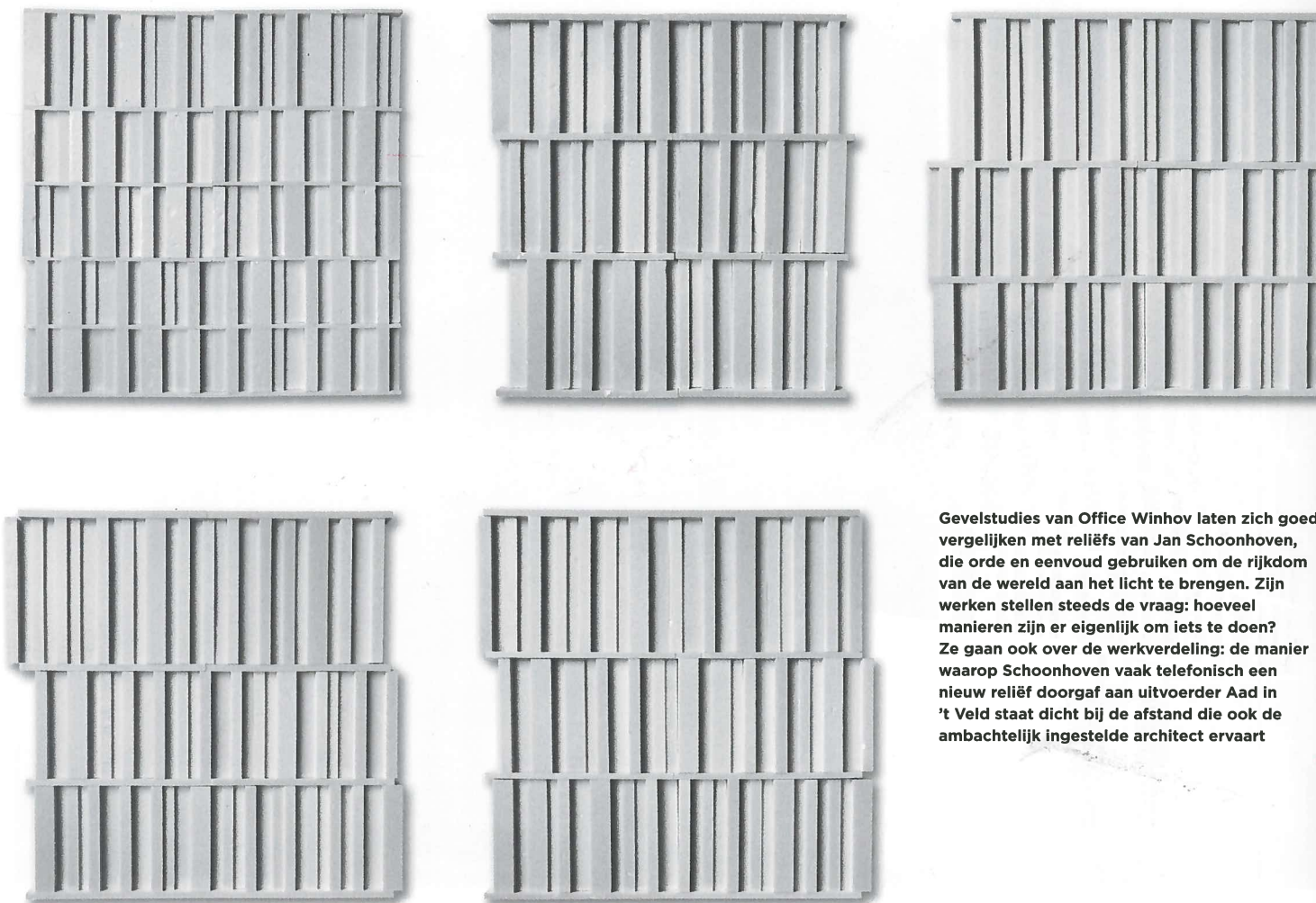

Ochtendzon in maart Foto Koen Mulder

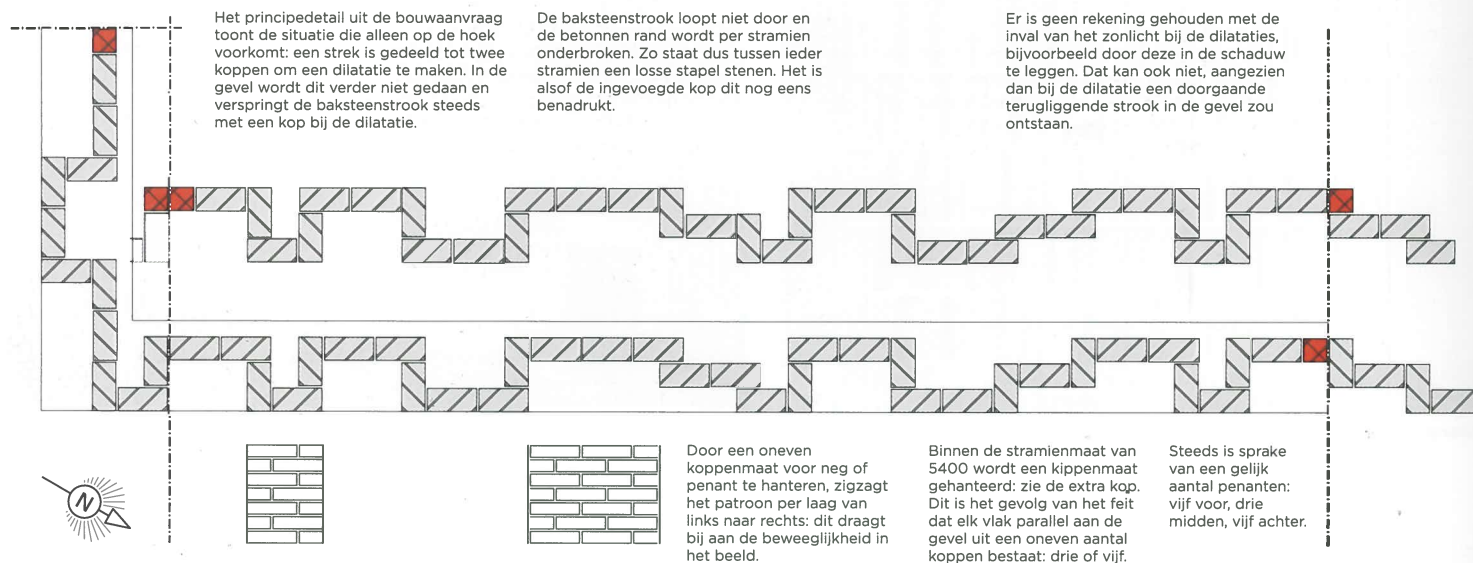

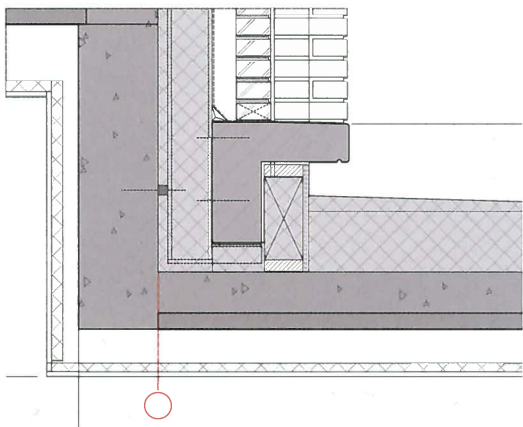
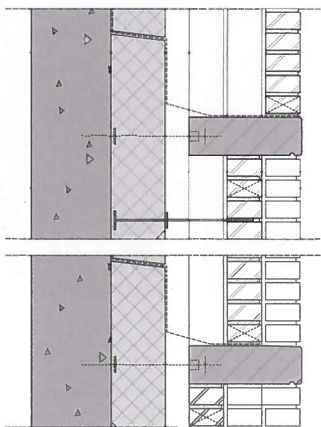
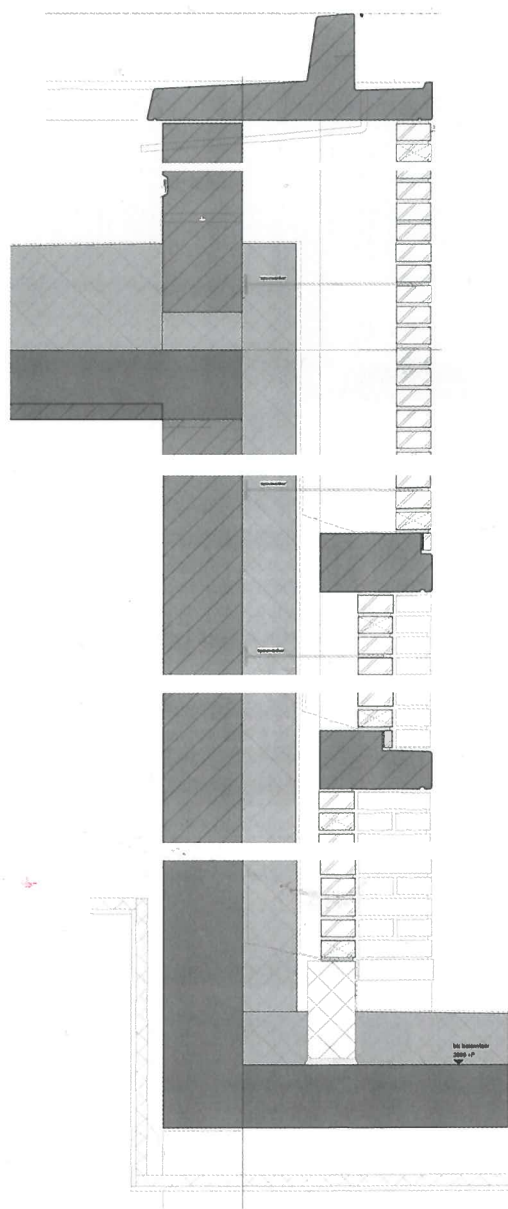
Avondzon in september Foto Koen Mulder

Gewelstudies van Office Winhov laten zich goed vergelijken met reliëfs van Jan Schoonhoven, die orde en eenvoud gebruiken om de rijkdom van de wereld aan het licht te brengen. Zijn werken stellen steeds de vraag: hoeveel manieren zijn er eigenlijk om iets te doen? Ze gaan ook over de werkverdeling: de manier waarop Schoonhoven vaak telefonisch een nieuw reliëf doorgaf aan uitvoerder Aad in 't Veld staat dicht bij de afstand die ook de ambachtelijk ingestelde architect ervaart

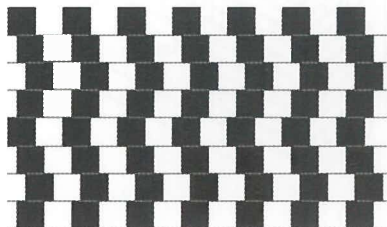

Links het gevelfragment dat voor de omgevingsvergunning is ingediend in december 2014 en rechts de werktekeningen van april 2016 Office Winhov en Gottlieb Paludan Architects met mooie, ordelijke bouwtekeningen. Veelzeggend: voorop het detailboekje staat slechts één algemene opmerking: "in het werk gestort beton uitvoeren met afrondingsstralen $R = \max 3 \text{ mm}$, conform bestek - toepassing vellingkanten is niet toegestaan." Bij mindere projecten zie je soms in verschillende bouwfasen de tekeningen

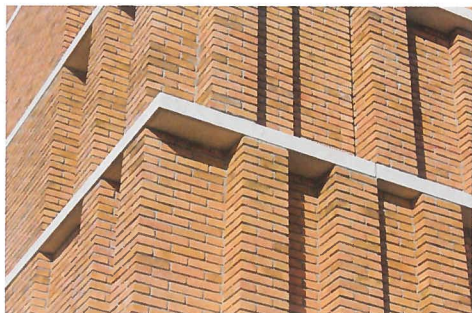
verrommelen; alsof de bouwconstructie een noodzakelijk kwaad is. Hier gebeurt precies het tegenovergestelde: er wordt scherpgesteld. De betonranden blijken sterker dan gedacht en hoeven niet meer horizontaal te worden gekoppeld, de steenstrip verdwijnt en de 'brick dress' wordt opgehangen door de steenstapeling op een onderste betonrand te zetten die aan de verdiepingsvoerrand is gehangen met een staalconstructie. Een nieuw peil = 0. Consequentie is dat de onderste betonrand ook boven de uitbouw ordelijk rondom is doorgezet

								Reliëfmerken
39 lagen	23	09	02	02	02	02	02	18
29 lagen	22	08	08	08	08	08	08	17
29 lagen	21	07	03	03	03	03	03	16
26 lagen	20	06	02	02	02	02	02	15
26 lagen	19	05	01	01	01	01	01	14

De systematiek van het reliëf in de voorgevel
Per laag kent het patroon herhaling - alleen de aansluiting aan de linkerzijde verschilt van de repetitie tussen de andere stramienen. Bij laag 2 en laag 5 is het patroon hetzelfde

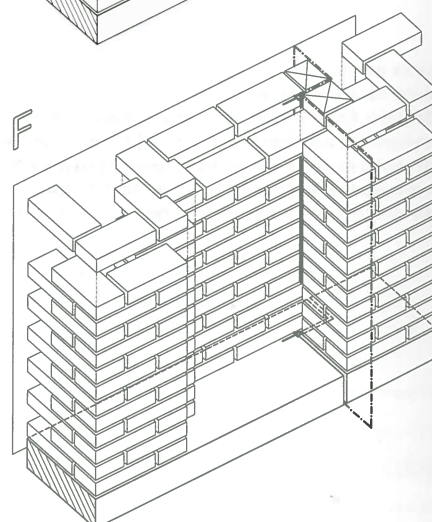
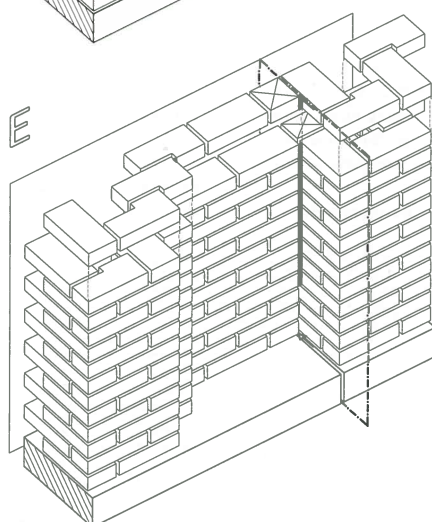
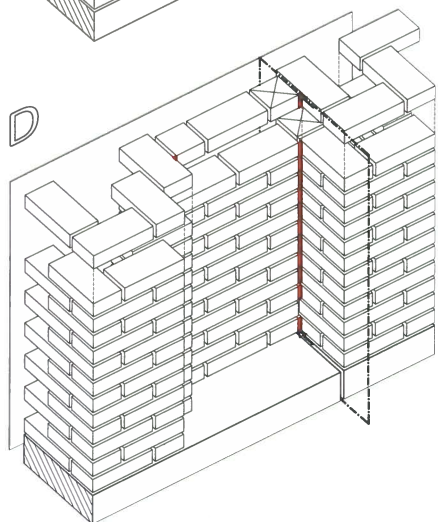
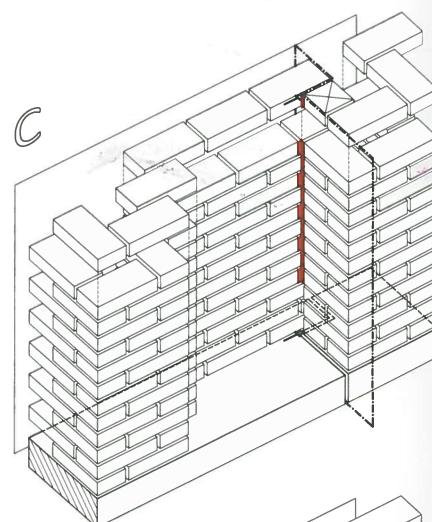
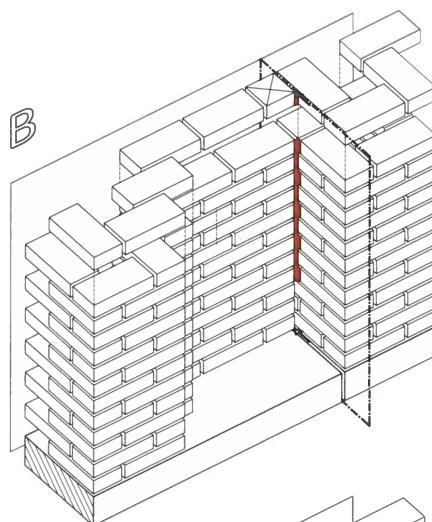
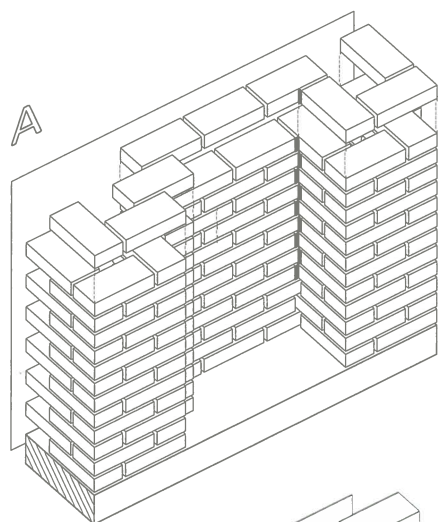
De afwisseling van lichte en donkerdere vlakken speelt mee bij het gevoel van beweging in het reliëf

A. Als de hoek in halfsteensverband wordt doorgemetseld, levert dit in de binnenhoek een zigzag van stootvoegen op. Een ambachtelijke wiebellijn voor de liefhebber

B. Een dilatatie oogt dan als een harde snede, afhankelijk of deze in het licht of in de schaduw gelegen is. Het lijkt logischer om op één laag ter plaatse van de dilatatie een strek in twee koppen te zagen, maar dat doet Office Winhov structureel niet.

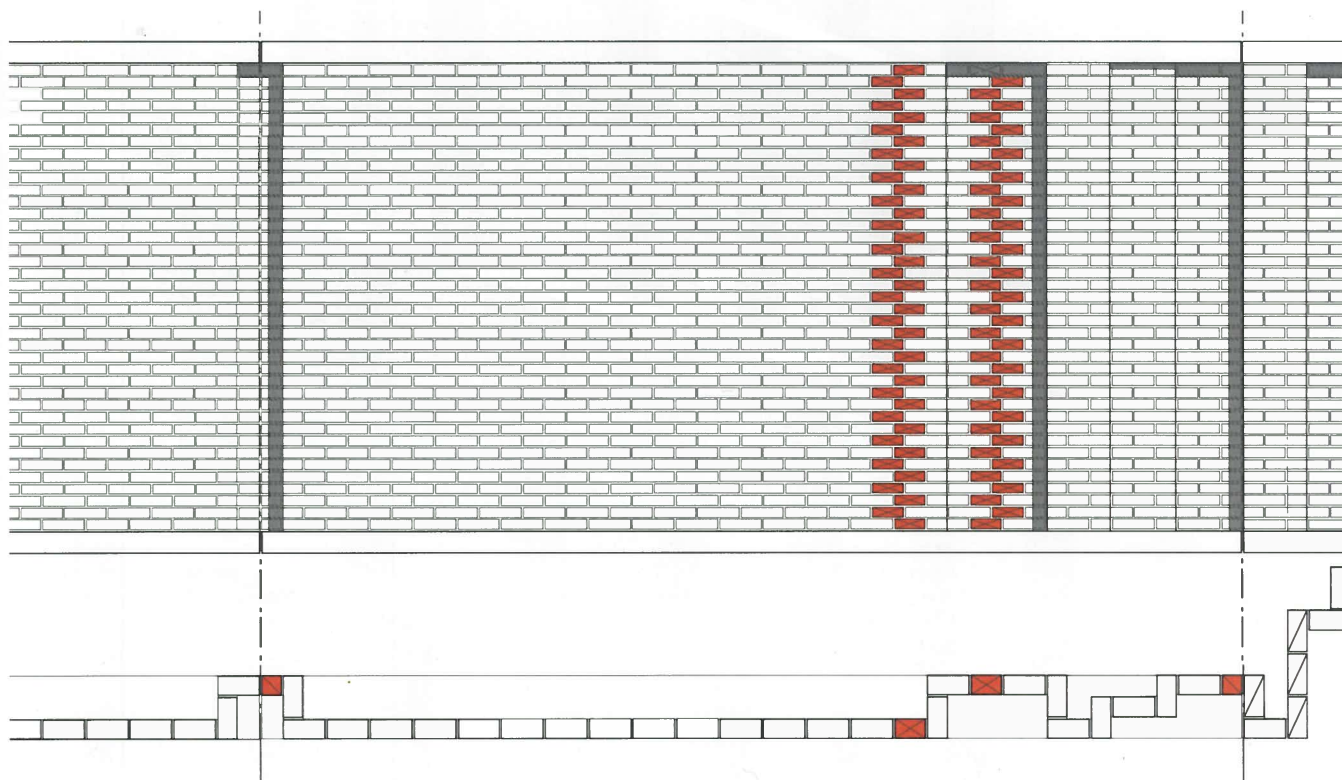
C. Bij de Kollhoff-dilatatie (zie OASE 47, afbeelding p. 59) wordt deze snijlijn in het minder zichtbare zijvlak gelegd – de betonnen geveldrager moet deze vorm volgen

D. Het terugliggende tussenvlak kan ook naar voren geschoven worden en daarbij de stootvoeg afdekken. De dilatatie verschilt dan slechts als een doorgaande lijn van de stippellijn van de doorgemetselde binnenhoek

E. Voor het echt doorgemetselen van de hoeken zou een speciale binnenhoekvormsteen gebakken moeten worden. Bij deze variant krijgt de gevel een kleinere koppenmaat in het zijvlak dwars op de gevel: op de hoek vormt dat een probleem

F. Voor de systematiek van de Kollhoff-dilatatie in het zijvlak moeten extra grote en L-vormige stenen gebakken worden om deze in het halfsteenraster te houden. Meer uitleg en 2D-tekeningen zijn te vinden op www.zinderendoppervlak.nl

De ritssluiting van drieklezoren lijkt te zijn gemaakt om de achtergevel te kunnen verplaatsen

Stadsarchief Delft in Den Hoorn door Office Winhov en Gottlieb Paludan Architects

Opdrachtgever gemeente Delft, Delft

Ontwerp Office Winhov (Amsterdam) en Gottlieb Paludan Architects (Kopenhagen)

Projectarchitecten Jan Peter Wingender, Uri Gilad, Jesper Gottlieb (GPA), Joost Hovenier, Freddy Koelemeijer, Pascal Köllmann, Jan Loerakker (GPA), Mathijs Boersma, Thomas Bonde Hansen (GPA)

Adviseur constructie Strackee Bouwadviesbureau, Amsterdam

Adviseur installaties Spark I.D.

Aannemer Bouwgroep Hegeman

Beeldend kunstenaar Amie Dicke, Amsterdam

Bruto vloeroppervlakte 2.160 m²

Programma archiefbewaarpplaatsen, publieke studiezaal, kantoren en werkruimten

Datum voorlopig ontwerp 2013

Datum definitief ontwerp 2015

Aanvang bouw 2015

Oplevering 2017

Bouwsom inclusief installaties € 2.750.000

De gevel wordt geleed door horizontale betonbanden waar repetitieve metselpatronen tussen zijn geplaatst. De baksteenreliëfs zijn te lezen als een hommage aan kasten met boeken van verschillend formaat maar ook aan het werk van Jan Schoonhoven. Anders dan je zou verwachten, zijn deze reliëfs op het werk gemetseld Beeld Stefan Müller

